

23. A. Kuyper aan J. Schaay, [aug. 1860]; AKP B 272. '[Je vous prie] de me suggérer tel sujet pour une dissertation, qui ... se laisserait terminer dans l'espace d'une année. Je le voudrais tiré de préférence de l'histoire Ecclésiastique. Je n'ai pas à vous dire que je ne suis pas de tout pressé, comme je dois passer encore deux examens avant d'aborder une dissertation'; A. Kuyper aan E. Reuss, 9 sept. 1860; AST 1660a/799.

24. Vgl. A. Kuyper aan Jo Schaay, 26 dec. 1860; AKP B 257; deels bij Puchinger, *Kuyper*, 133.

25. Helaas kon ik het antwoord van Reuss op Kuypers brief van 9 sept. 1860 niet vinden.

26. [Anoniem], *Graaf van Borries. Hannover en Duitschland*. Leiden (A. W. Sythoff) 1860; J.F. Kuijper, 'Geeft ons plaatse.' (2 *Cor. VII: 2a*). *Bevestigingsrede*, Leiden (Gebr. van der Hoek) 1860. Ook de preek werd bij Sythoff gedrukt. Vgl. A. Kuyper aan Jo Schaay, [17 nov. 1860]; AKP B 241.

1862. Voor Junij 1862 promoveer ik dan en neem voorgoed afscheid van Leyden.' Dat Bram zijn proponents ongeveer gelijk liet vallen met de promotie, had te maken met carrièreplanning: een jaar lang op 't proponentenlijstje staan zou wel eens averechts kunnen werken! Aansluitend vroeg hij Reuss om advies voor een kerkhistorisch promotieonderwerp dat binnen een jaar te doen zou zijn.²³

Hoewel Bram nadien enkele malen een korter studietraject ontwierp, zag hij daar later toch weer van af. Zijn wispelturigheid in dezen, door Jo betiteld als 'draaierij'²⁴, was mede een gevolg van het feit dat hij teveel tegelijk wilde. Zo deed hij, waarschijnlijk gestimuleerd door een advies van Reuss om A Lasco als onderwerp te kiezen²⁵, reeds in oktober 1860, voorafgaand aan de prijsuitreiking in Groningen, een verkennende studie in de archieven van Emden. Op verzoek van een predikant aldaar leende hij zich vervolgens voor de vertaling en verspreiding van een Duitse politieke brochure in Nederland. Dit klusje kreeg hij in november 1860 geklaard, samen met de bezorging van een preek van zijn vader²⁶, naast zijn gewone studieverplichtingen en bijlessen aan andere studenten. Alles ging echter steeds moeizamer en in februari 1861 stortte Bram, die bovendien door financiële zorgen over aflopende beurzen geplaagd werd, in. Na een onderbreking van vijf maanden, die afgesloten werd met een reis door Duitsland, waarbij hij ook Reuss in het toen Franse Straatsburg bezocht, begon hij weer. In januari 1862 behaalde hij zijn kandidaats; 7 mei werd hij proponent; diezelfde maand deed hij ook nog zijn doctoraal, waarna op 20 september van dat jaar de promotie volgde. Uiteindelijk bleef Kuyper zo toch redelijk binnen de termijnen die hij zich zomer 1860 gesteld had, zij het dat hij niet was toegekomen aan het beschrijven van het leven van J. a Lasco, maar in plaats daarvan een lichte bewerking van het eerste deel van de 'Commentatio' als proefschrift presenteerde.

A Lasco's biografie werd ondergebracht in een contract met de uitgevers M. Nijhoff en F. Muller. Begin september 1862 verplichtte Bram zich vóór 1 januari 1864 de kopie aan te leveren voor twee delen *Opera omnia* van A Lasco en daarna zo snel mogelijk die voor een *Vita* van A Lasco en een *Geschiedenis der gemeenten onder het kruis*. Als aanbetaling werd zijn proefschrift gratis uitgegeven. Hoewel hij reeds het nodige verzameld had, stond hij toch voor een enorme opgave. Vrijwel al zijn tijd ging heen met het verzamelen van materiaal uit binnen- en buitenland en het corrigeren van de drukproeven die van november af binnenkwamen. Preken deed hij betrekkelijk weinig; vanwege het grote aanbod van kandidaten kreeg hij gewoon niet veel uitnodigingen. Preken maken deed hij nog minder. Toen hij Goede